

Egy katolikus szellemiségű lap az erdélyi magyar nevelésügy szolgálatában: az Erdélyi Iskola.

„Ez a folyóirat éppen azért alakult, hogy segítségére legyen a tanítósnak az önképzés munkájában, sokoldalúan foglalkoztassa érdeklődését, s művelődésében támogassa. (...) Iskolánk a rendeltetését csak akkor tölti be, ha a tanítósnak lelkiismeretét sikerül megmozgatni e cél szolgálatában. Nem szép szólam, hanem élő valóság az, hogy az erdélyi magyarság jövője a magyar tanítók kezében van letéve.”¹

– írta Lux Gyula 1934-ben arról a katolikus szellemiségű lapról, mely a nehéz helyzetben lévő magyar nevelésügyet szolgálta a két világháború közötti Erdélyben.

A két világháború közötti erdélyi magyar oktatásügy helyzete jól ismert. A román hatóságok átvették az állami iskolákat, és azokba új intézményeket költöztettek, melyekben – kevés kivétellel – csak románul folyt a tanítás, s így a beolvasztó törekvések akadálymentesen érvényesülhettek. Meghirdették az elemi iskolák átszervezését, kialakították a „nemzeti elemi iskolák és óvodák” típusát, és csak az állami iskolák felállítását engedélyezték azokban a községekben, amelyeket román településeknek minősítettek. Statisztikai kimutatások szerint az 1919–20-as tanévben még 14 állami főgimnáziumban, 21 polgári iskolában, egy tanítóképzőben, 6 felsőkereskedelmi iskolában és 10 ipari szakiskolában magyarul folytatható tovább az oktatás, de alig tíz év múlva ezekből már csak a nagyváradi Gozdsu Líceumban és a kolozsvári főkereskedelmiben találunk magyar osztályokat.² Az állami hálózatból kiszorított magyar nyelvű oktatásra egyedül az egyházak vállalkozhattak. Ők hamarosan tanintézetek százait hozták létre és kezdték el működtetésüket. Lassan majd az egyházak iskolaalapítási jogát is korlátozni kezdték, a magyar tannyelvű állami elemi felállításával is a felekezeti visszaszorítására törekedtek.

Az új hatalom nevében fellépő Kormányzótanács első intézkedése az volt, hogy 1919 februárjában hűségeskü letételére hívta fel az állami iskolák alkalmazottait. A Kormányzótanács határozata értelmében azt, aki a hűségesküt az új hatalomra nem teszi le, úgy tekintik, hogy állásáról önként lemondott, és az új országban semmilyen állást nem nyerhet.³ Nyilvánvaló, hogy ez a rendelkezés nagymértékben megkönnyítette a volt magyar iskolahálózat épületeinek, felszerelésének átvételét és az addigi tanári kar jó részének gyors menesztését. A magyar nemzetiségű tanárok és tanítók zöme végül 1921 elején tette le a hűségesküt.

Másik szigorítás, ami a kisebbségi tanerőket érintette, az a román nyelvvizsgára való kötelezés volt: az állami és a felekezeti iskolák tanárainak is román nyelvvizsgát kellett tenniük, a tanintézmények pedig csak miniszteri hozzájárulással alkalmazhatták tanáraikat. Akinek a román nyelvi tudását nem találták kielégítőnek a nyelvvizsgán, annak előírták elbocsátását, és megvonták tőle a nyugdíj jogosultságot. A magyar tanítók és tanárok okleveleinek egyenjogúsítása is igen sok akadályba ütközött. A hatalmváltással az állam a magyar településeket állami iskolák építésére kötelezte, így a már meglevők támogatására nem jutott pénz a községi költségvetésből. Ha mégis jutott volna a felekezeti magyar tanintézetnek belőle, gyakran előfordult, hogy az új közigazgatási tisztviselők nem engedélyezték a kifizetését, hisz a községi önkormányzatokat teljesen felfüggesztették a hárs év alatt. Nem maradt más megoldás tehát, mint az, hogy az amúgy is magas adókkal terhelt szülők támogatását kérik, a magyar tanítói kar pedig kénytelen volt beérni az állami fizetéseknél

¹ Dr. Lux Gyula: *A munkaiskola és a tanítói önképzés.* = Erdélyi iskola II. évf. 1934/35. 3–4. sz. 143–145.

² B. KOVÁCS András: *Szabályos kivétel – A romániai magyar oktatásügy regénye.* Bukarest – Kolozsvár, 1997. 19.

³ Erdélyi Magyar Évkönyv 1918–1929 in B. KOVÁCS A.: *i. m.* 21.

sokkal szerényebb jövedelemmel. (Megjegyzendő, hogy külön jogi szabályozással csökkentették a felekezeti és a magánoktatásbeli fizetéseket: megszabták, hogy az állami béreknél kisebbeknek kell lenniük.) 1925 végén magánjellegű oktatásnak nyilvánították a felekezeti oktatást, ezáltal ezek az intézmények elvesztették a vizsgáztatás és az állami érvényű oklevelek kibocsátásának jogát.

Angheliescu miniszterelnök nevéhez fűződik a módszeresen megtervezett sorvasztás egyik leg-szörnyűbb lépése: a „kultúrzónák” létesítése, melyet az 1924. július 26-án meghirdetett elemi iskolai törvény alkalmazásával teljesítettek ki. A törvény értelmében a „kultúrzóna”-beli állami iskolákba más megyében született és tanult tanítókat kell küldeni, akik az áttepedésért ötven százalékos fizetésemelést és tíz hektár ingyen használható földet kapnak. Ezért sok helyen előfordult, hogy diák és tanító nem értették meg egymást, minek következtében a magyar írástudatlanság rohamosan nőni kezdett. 1928-ban, Csík megyében például arról tesznek jelentést, hogy az állami iskolákban teljesen megszűnt a magyar nyelvű oktatás. A törvény azt is egyértelműen kimondja, hogy az állami óvodákban a román a kizárólagosan használható nyelv. A magánoktatási törvényt később a középiskolásokra is kiterjesztették.

Az állami magyar nyelvű ipariskolai és kereskedelmi szakoktatás gyakorlatilag elsorvadt az első tíz év alatt, a román osztályokba pedig egyre kevesebb magyar tanulót vettek fel. A felsőoktatás terén a felekezetek kísérletet tettek magyar nyelvű egyetem létrehozására, de ezt a tervet is megghiúsította a hatóság. A kolozsvári tudományegyetemen csak egy magyar nyelv és irodalom tanszékét engedélyeztek, így sok továbbtanulni vágyó fiatal Magyarországon folytatta tanulmányait.

„A román hatóságok több mint ezer magyar tannyelvű iskolát szüntettek meg, a felekezeti iskolákba visszaszorult magyar nyelvű oktatás biztosításához az egyházak semmiféle állami segílyt nem kaptak. Az 1931–32-es tanévben 483 református, 297 katolikus, 36 unitárius és 6 evangélikus iskola fenntartása terhelte a felekezeteket. Az egyházi iskolákba 76.255 tanuló járt, a magyar tankötelesek 57,6%-a. A többieknek elméletileg magyar nyelvű iskolákban vagy a román iskolák magyar tagozataiba kellett volna járniuk, mivel azonban ezek száma rohamosan csökkent, gyakorlatilag a magyar gyermekek jelentős része román tannyelvű iskolákat volt kénytelen látogatni. Még rosszabb volt a helyzet a középfokú oktatásban. Míg 1918-ban 116 magyar tannyelvű felekezeti középiskola működött, az 1930–31-es tanévben már ennek csupán a fele: 23 polgári iskola, 17 líceum, 7 tanítóképző, 4 felsőkereskedelmi és 4 gazdasági téli iskola”

– írja P. Szőke János közvetlenül az 1989. decemberi események után kiadott munkájában.⁴ Erdélyben csupán a lelkészképzésről gondoskodhattak a katolikus, református és unitárius teológiai akadémiák. Az 1935/36-os tanév adatait így foglalja össze a következő iskolai év során megjelentetett pedagógiai folyóirat, az *Erdélyi Iskola*:

„Románia összes állami iskoláinak száma 4295 s ebből a miniszteri kimutatás szerint a magyar tannyelvű és tagozatú iskolák száma 427. Ma azonban ténylegesen 112 magyar nyelvű és tagozatú iskola működik s ezekben a magyar tanulók száma 11 484. Az 1933. évi statisztikai adatok szerint Romániában 261 400 magyar nemzetiségű tanuló korban levő gyermek volt. Ebből 75 580 tanuló hitvallásos iskolában tanult, 96 809 pedig állami elemi iskolában. A százezret megközelítő állami elemi iskolai magyar tanuló közül tehát még 10 % sem részesült saját anyanyelvű oktatásban.”⁵

⁴ P. SZŐKE János: *Márton Áron*. Nyíregyháza, 1990. 81–82.

⁵ *Hírek*. = Erdélyi Iskola IV. évf. 1936/37. 3–4. sz. 222–224.

ERDELYI

ISKOLA

NEVELÉSTUDOMÁNYI ÉS NÉPNEVELŐ FOLYÓIRAT

SZERKESZTIK:

MÁRTON ÁRON

GYÖRGY LAJOS

**LAPTULAJDONOS ÉS FELELŐS
SZERKESZTŐ: VERESS ERNŐ**

CLUJ, VI. ÉVF. 7-8. SZÁM • 1938/39. MÁRC.-APR.

Inregistrat sub No. 3853-1938.

Mivel a magyarországi diplomák elfogadtatása ismét bonyolult procedúrát jelentett, sokan inkább felvállalták a román nyelven való tanulást, így lassan megjelennek a magyar diákok a kolozsvári egyetemen.

1928 és 1933 között, a nemzeti parasztpárt, illetve a Iorga-féle párt kormányzása idején kicsit enyhült a tanügyi háborús helyzet, de 33-tól újra a nemzeti liberálisok kerültek uralomra. A kisebbségellenes Anghelescu tanügyi miniszter újabb támadásokkal bombázta a magyar iskolákat, s főleg azok tanárait. Ismét visszaállították a nyolcosztályos líceumot, a tanároknak pedig előírták, hogy az egyetem elvégzése után ún. képesítővizsgát (examen de capacitate) tegyenek, ha középiskolában akartak dolgozni. Ezen, a tanügyben „véglegesítési” fokozatot nyújtó próbatételen magyar tanár csak kivételesen juthatott át. De a liberális kormány a nyelvvizsgákat is szigorította. Az addig érvényben levő előírás szerint a románul nem tudó felekezeti tanerőket nyelvvizsga letételére voltak kötelezte, most pedig kiegészült ez a megkötés azzal a sok visszaélésre alkalmas adó kitételrel, hogy ha a sikeres vizsgázóról utólag mégis kiderül, hogy nem tud kellőképpen románul, akkor külön tanfolyam hallgatására utasítható. Az új módosítás szerint a tanár nemcsak tanfolyam hallgatására, hanem új nyelvvizsgára is kötelezhető, s ha azon nem megy át, eltilthatják a tanítástól.

A magyar középiskolákban tanítani szándékozó pedagógusok minden korosztálya veszélybe került tehát: a fiatal tanárokat a képességvizsgán, az idősebbeket a nyelvvizsgán rostálták meg. Ha a nyolcosztályos líceumokban hatnál kevesebb volt a sikeresen vizsgázók száma, az iskolát a bezárás fenyegette.

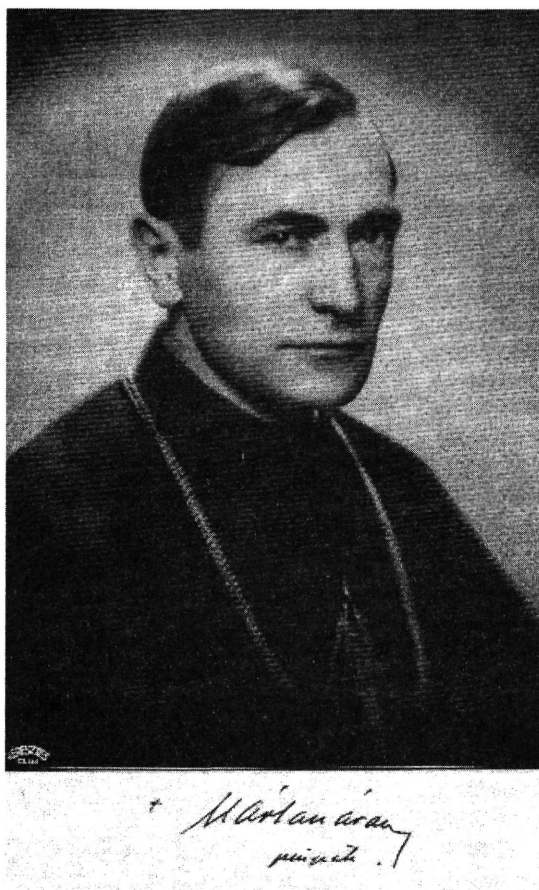
Mindent összevetve, tanárnak és diáknak is hátrányos megkülönböztetést kellett elszenvednie. A tanár gyakran az amúgy is szerény megélhetést biztosító állásától kellett megválnon, a diák pedig amellett, hogy sok esetben nem anyanyelvén tanult, a nemzeti neveléstől is teljesen megfosztódott, ami azonosságudatának csorbulását vonta maga után.

Az erdélyi magyarságnak ez a magárahagyott, árva helyzete tette szükségessé egy olyan lap indítását, amely a fiatalok nevelésével foglalkozik és a kisebbségi magyar iskolák tanárainak, vezetőinek a tudomány eredményei mellett a keresztény magyar szellemet is közvetíti.

A kolozsvári egyetemista ifjúság pasztorációjával megbízott fiatal Márton Áron és a nyelvész György Lajos vállalkoztak ennek az egyedülálló kezdeményezésnek a megvalósítására: az erdélyi szellemi élet bevonásával havonta megjelenő folyóiratot indítottak, amellyel az ifjúság valamint a szegényen és tanulatlanul maradt és kisebbségi sorsba taszított nép nevelését igyekeztek szolgálni. Világosan látták, hogy az erdélyi magyarság gazdasági, szellemi, lelki felemelkedése csak akkor fog bekövetkezni, ha gyors és hatékony módszerekkel megkapja azt a képzést, ami látásmódját alakítja, és ésszerű cselekvésre sarkallja. Nemzeti erejét ugyanis nem a létszám, hanem a minőség határozza meg, amit az egyre inkább ellehetetlenülő helyzetben is erősíteni lehet.

Fáradságot nem ismerve kell tehát az ifjúság és a nép neveléséhez fogni, hirdették Márton Áronék. Hivatás- és felelősségtudatot kell ébreszteni, megragadva a szellemi váltás kínálta lehetőségeket. Ők egészen újat akartak. Egy lapot, amelynek hasábjairól hiányzik a politika, az embert ember ellen uszító hangnem, az üres demagógia. Olyan kiadványt, ami a világ „újratereemtése” érdekében értelmet oktat és lelket, erkölcsöt nevel. Hasonló gondolkozású, a különböző szaktudományokban otthonosan mozgó fiatal barátaik közreműködésével így született meg 1933-ban az *Erdélyi Iskola*, amely a két világháború között az egyetlen, de – megkockáztatom az állítást – máig a legszívnonalasabb magyar nyelvű oktatásügyi és népnevelő folyóirat Erdélyben.

Az *Erdélyi Iskola* fejlécébe a „nevelésügyi” jelzöt írták, jelezve, hogy lapjuk első sorban a tanítók, nevelők rendjét célozza meg. Az erdélyi magyarság „minősége” szempontjából ugyanis kulcsfontosságú, hogy milyen képzettségű pedagógusok, papok ülnek a katedráknál vagy prédikálnak a szószékekről. Őket is nevelni kell, hogy az, amit ők adnak tovább, minőségi, haladó, az európai szellemnek és színvonalnak megfelelő legyen.

Ahogyan Venczel József írta 1942-ben, az újraindított *Erdélyi Iskola* hasábjain:

„Egyébként is a nevelői rend a kisebbségi Erdélyben mindennek az előfeltétele. Nélkülük nincs társadalmi szervezet, gazdasági mozgalom és természetes, hogy nincs művelődési élet. A nevelői rend vezető értelmiségünk törzse, egész népközösségi életünk felelőssége az ő vállukon nyugszik: a kisebbségi időszakban a pap nemcsak pap, a tanító nemcsak tanító, a tanár nemcsak tanár, hanem betölt sok olyan funkciót is, amelyet ma már a közigazgatás és az újonnan alakult társadalmi szervezetek töltenek be.”⁶

Az *Erdélyi Iskola*, mint nevelésügyi folyóirat nagyon sokat lendített előre a harmincas évek iskola-ügyén. Védte, minden ártó bajtól óvta a magyar iskolapolitikát, új nevelési módszereket, irányokat mutatott, lelkesített, buzdított. Az iskolához is oly szorosan kapcsolódó népneveléssel sem foglalkoztak sokan. Ezért is hirdeti rendszeresen az *Erdélyi Iskola* a nevelésügyi programokat, vázlatokat, a népközösségi életbe szervesen beépülő népiskola tervét. Helyes felismerés volt a „kiszélesített iskola”, hiszen az iskolapadból kikertülő fiatal is nevelésre szorult, fizikai, erkölcsi,

⁶ VENCZEL József: Az *Erdélyi Iskola*. = Erdélyi Iskola VIII. évf. 1942. 2. sz. 180–182.

lelki érettségét még nem érte igazán el. Nem is beszélve azokról, akik nem jutottak – vagy csak alig – tanulási lehetőséghez.

Az *Erdélyi Iskola* kötetei vezérkönyveket pótolnak, sőt tanulmányok és folytatások közlések formájában szakkönyvek anyagát is hozták. A pedagógiai írások széles területeket fogtak át: módszertani, lélektani, nevelés-lélektani problémákat elemeztek. Márton Áron és György Lajos arra törekedtek, hogy a lapot kézikönyvként is használni lehessen az oktató-nevelő munkában.

Az *Erdélyi Iskola* nagy anyagmennyiséget dolgozott fel egy számban, így elégséges volt az iskolai tanévhez igazított évi négy lapszám megjelentetése. (Az 1942-es újraindítás után is megmarad a négyszeri kiadás, de ezennel már a naptári évhez igazítva, háromhavi periodicitással.) Az *Erdélyi Iskola* népes olvasótáborra volt, amit abban az időben kevés folyóirat mondhatott el magáról. „Mert bátor cselekedet volt az Erdélyi Iskola ötezernyi nyomtatott lapja, akik közelében állunk e munkának, tudjuk, mennyi nehézség közt született és mennyi nehézséggel küzdött” – emlékezik a kényszerszünet utáni újraindító, Venczel József dr. 1942-ben.⁷

A lapban két nagy rész volt elkülöníthető: az egyik az iskolai, a másik az iskolán kívüli oktatással foglalkozott. A nevelésügyi rész szorosan összefüggött a népnevelési résszel. Mindkettő keretében gondoskodtak arról, hogy a kevés jövedelmű tanítók, tanárok és papok olyan általános ismeretekhez, új tudományos kutatási eredményekhez jussanak, amelyeket csak szakkönyvekből szerezhetnének meg.

Az első hét évfolyam, amelyből hatot Márton Áron neve fémjelez, mindkét részhez rovatbeosztást rendelt. (Az 1942-ben újraindított kiadványban már nem találkozunk ezzel, csupán az „Oktatásügyi” és „Népnevelés” főcímekeket találjuk.) Állandó rovat volt a Nevelésügy, a Módszertan (később *Hogyan tanítsunk?* címmel), a Nyelvünk és Kultúránk. Több számba került Neveléstörténet vagy Szülők Iskolája című rovat is.

A két nagy fejezet között kisebb közleményeket, könyv- és folyóiratszemléket, híreket, üzeneteket, tanácsokat közöltek, melyek az előző egyhasábossal ellentétben kéthasábos tördelésben voltak olvashatóak. A Könyv- és Folyóiratszemlében főként nevelési, pedagógiai, didaktikai, vallásos és új ismeretterjesztő könyvek recenziója szerepelt. Külön helyen, az Üzenetek és tanácsok rovatban válaszoltak az olvasói kérdésekre.

A második nagy részt a népnevelésnek szánták Ezek az oldalak főként az egyesületi vezetők munkáját hivatottak támogatni. Az egyesületek foglalkoztatására alkalmas, kidolgozott anyagot közöltek. Mivel a népművelés tárgyköre igen hatalmas, az egyesületi élet pedig erősen differenciált volt, ez a rész is változatos, gazdag anyagot hozott. Az első évfolyam (1933) első számában összefoglalást közölnek a szerkesztők a népművelés céljáról, tartalmáról és módjáról. Szükség volt erre, hiszen az iskolán kívüli népneveléssel Erdélyben úttörő munkába fogtak. A Népművelés című részen az első hat évfolyamban két állandó rovata volt: az Előadások című (általában hat darab, különböző témájú anyag) és az Ünnepnapok. Ez utóbbi az aktuális egyházi (katolikus) és világi ünnepek bemutatására, a hozzájuk kapcsolódó különböző irodalmi alkotások közlésére vállalkozott. Ritkábban találkozhatunk a Melléklet című rovattal, amely játékokat, egyházi énekeket, kánonokat, népdalkottákat közölt.

A katolikus lelkipásztor, Márton Áron, szerkesztőtársa a lapnál a nyelvész György Lajos, aki a Magyar Tudományos Akadémia tagja és az Erdélyi Múzeum Egyesület főtitkára volt abban az időben. Gyakran szerepelt írásaival a lap hasábjain a zenetörténész Domokos Pál Péter, az erdélyi piarista tartományfőnök Bíró Vencel, a református egyháztörténész Cselényi Béla, a szociológus Venczel József, a kutató matematikus Cseke Vilmos, a politikus Bitay Árpád, a kritikus Paál Árpád, a katolikus teológus Veress Ernő, a szociálpolitikus és közigazgatási szakember Puskás Lajos és sokan mások.

⁷ Uo.

Az *Erdélyi Iskola*, bár eleinte fejlécében ott állt a katolikus jelző, és kiadója is a katolikus egyház felszentelt papja – Márton Áron – volt, ökumenikus jelleggel bírt. Márton Áron püspökként is mindig hangoztatta, hogy az Erdélyben élő, különféle nemzetiségekhez és felekezetekhez tartozó embereknek meg kell ismerniük egymás kultúráját, nyelvét és vallását. A lapban közölt népnevelő rendszert is bármely felekezet számára egységes modellként szolgált.

Erdély első nevelésügyi folyóirata az 1933-as kezdetektől hét évfolyamon át rendszeresen megjelent, majd a háború kezdetén háromévi kényszerszünetre lett ítélve. 1942-től újra életre kelt a lap, ezennel Veress Ernő szerkesztésében, majd 1944-ben külső kényszer hatására ismét, immár végleg, megszűnt.

1938-as püspöki kinevezéséig Márton Áron az *Erdélyi Iskola* szerkesztői feladatainak ellátása mellett rendszeresen publikált is a folyóiratban. A hat évfolyam alatt tizennégy írása jelent meg a következő gondolatkörökhöz kapcsolódóan: iskolai nevelés, hitvallásos nevelés az iskolában, az iskolán kívüli nevelés, a család és nemzeti kultúránk védelme. Ezek általában vezércikkek voltak, két oldalas terjedelemben. Két esetben hosszabb anyagot is közölt: „Kiszélesztett iskola” címmel az első évfolyam első számában és „Világnézet és nevelés” címmel ugyanezen évfolyam hatodik számában. Az ő külön műfaja tehát a vezércikk volt és így írásai a lap karakterének, eszmei irányultságának alapvető meghatározóiként jelentek meg.

Márton Áron olyan iskolát hirdet, amely minden új iránt nyitott, tanárai bátran vállalják az önképzést, az új módszerek, elvek megtanulását és alkalmazását. Optimistán állnak a feladatok elé és diákjaikat is erre nevelik. Az iskolát csak így tudja elképzelni: „szélesre tárt ajtókkal, melyeken ki és beáramlik az élet”.⁸ A pedagógus igazi misszionárius kell legyen, írja, aki elkötelezetten vállalja a nevelés nem könnyű feladatát iskolában és azon kívül is, munkaidőben és azon túl is. Látván, hogy az egyoldalú műveltség nem kielégítő, hangoztatta, hogy nevelésre van szükség, amelyben a családi érzés és a családias gondolkodás kialakítása is fontos helyet kap; ugyanúgy mint a honismeretek átadása, melyek az egyén akarati és érzelmi világát is teljesebbé teszik. Rendkívüli fontosságúnak tartotta a társadalmi műveltség és a kultúra, a keresztény kultúra ügyét is, és mindezek átadására a pedagógusokat és papokat szólította missziós munkára:

„Ha a lerongyolódott magyar értelmiség, a tizenöt év nélkülözéseivel megkínzott tanár- és tanítóttestülettel az élén felismeri hivatását, ez a csupa rongyos, de lázas-szemű kis csapat a világ egyetemes borulatában is olyan keresztény életet fog itt felszítani, hogy nincs az alvilágnak az a vihara, amely be tudja kormozni, s egy népet olyan mélyre vert ezerágazású gyökérrzellettel fog megkötni, hogy apái földjéről sem történelmi földindulások, sem gonosz szándékú politikai szelek nem tudják eltépni.”⁹

A lelkipásztor meghatározása szerint az emberi erőfeszítés, amit a négy abszolút értéknek: „az igaznak, jónak, szépnek és isteninek a tartalmából megfogott és megvalósított”¹⁰, minden nevelés alapjául kell szolgálgjon.

Márton Áron az *Erdélyi Iskola* hasábjain keresztül útmutatást, gyakorlati tanácsokat kívánt nyújtani az Erdélyben sokfelé dolgozó, de egymásról mit sem tudó népművelőknek is. A népnevelésnek – vallomása szerint – kettős célja van: gyarapítani az egyéni és társadalmi műveltséget. Mindenek előtt azonban a személyiség kibontakozásának kell a középpontban állnia:

⁸ MÁRTON ÁRON: *Iskola kitárt ajtókkal*. = Erdélyi Iskola III. évf. 1935/36. 1–2. sz.

⁹ MÁRTON ÁRON: *A kiszélesztett iskola*. = Erdélyi Iskola I. évf. 1933/34. 1–2. sz. 5–8.

¹⁰ MÁRTON ÁRON: *Nemzet és kultúra*. = Erdélyi Iskola II. évf. 5–6. sz. 1934/35. 265–266.

„Néptünk életmegújulása elválaszthatatlan a lélek nemességétől, a szellemi magatartás tisztaságától, az értelem eleven frissességétől és az akarat szilárdságától függ. Lehet társadalmi utópiák fölött elmélkedni, lehet gazdasági terveket készíteni, lehet merész reformokért tüzesedni, de észjárásunk csak akkor jut a valós szükségletek közelébe, ha számbaveszi a bajok okát: s ez a nép kellő műveltségének hiánya”¹¹

– vallja. Márton Áron, a népnevelő, nem üres szövegeket, hanem tetteket akart látni, gyakorlati formákat keresett. Az *Erdélyi Iskola* hasábjain a népnevelés gyakorlatát szolgálta minden: a tudomány, a művészet, az irodalom, a történelem, a földrajz és a néprajz.

Népnevelési elveiben két gyakorlati szempontot követett: 1. A nép lelki világképe egyszerű, de nagyfokú igényesség jellemzi. A népnevelőtől világos, szabatos és magyar beszédet kíván hallani, kritikai szelleme azonnal megérzi és felrója a készülletlenséget. Szakítani kell tehát a népnevelési primitívizmussal, a nyegleséggel. A népnevelés mint alkotó szellemi munka nehéz, igényes és körültekintő gondosságot és felkészülést kíván, lelkiismeretességet az anyag megválasztásában és művészetet annak közvetítésében – vallotta a népnevelést szorgalmazó, arra útmutatást adó írásai-ban. 2. Másik szempontja a népnevelő szellemi magatartására vonatkozott. A nép nyelvében, zenéjében, költészetében, díszítőművészetében, építésmódjában, közösségi életformájában, gondolkodásában, világnézetében az ősi magyar kultúra emlékeit őrzi és továbbítja. A magyar hagyományoktól idegen, polgári lelkülettel rontás nélkül nem lehet közeledni a néphez. A népnevelőnek úgy kell a műveltség terén haladást hirdetnie, hogy közben a gyökereket erősíti – vallja a fiatal nevelő.

A folyóiratnak a két világháború közötti utolsó – hetedik – évfolyamában (1939/40) közre adták Márton Áron püspök megnyitó beszédét, amelyet az Egyházmegyei Tanács 1939. november 16-i közgyűlésén mondott el. Ez a beszéd mindenképpen kordokumentumnak számít, amelyben elemez, kiértékel és újra programot hirdet:

„(...) A küzdelmek és erőfeszítések, amelyeket értékein védelme és intézményeink sorsa reánk kényszerített, hosszú évek óta kemény próba alatt tartják idegzetünket, erkölcsi és anyagi teherbírásunkat, és igénybe veszik minden figyelmünket. Mindenik esztendőnek volt számunkra egy keserű meglepetése, az előző bajokhoz mindenik hozzáadott valamit, a mai helyzet azonban minden eddiginél súlyosabb; ezért előszólt minden felelősséget és minket is arra kötelez, hogy a dolognak ne melléje beszéljünk, hanem a tényeket és kötelességeinket komolyan vegyük számba. Az Egyházmegyei Tanács munkájának, szervezeti szabályzata szerint, két sarkpontja van: a templom és az iskola. (...) Az adatok szerint elemi iskoláink tanulóinak száma 1921-ben 45 ezer volt, ma pedig 14.879. Az utolsó húsz esztendő alatt tehát a katolikus gyermekeknek majdnem 70 százaléka maradt iskoláink falain kívül. S ha a jelenleg beírtak számát az összes katolikus tankötelesek számával vetjük össze, arra az eredményre jutunk, hogy gyermekeinknek mindössze 25 százaléka látogatja a mi iskoláinkat. (...)

Az egyház, bármilyen alkudozásokra és megegyezkedésekre kényszerült is, a neveléshez való jogát alku tárgyává nem tette soha. S természetes, hogy minden hívőnek és még inkább minden egyházi testületnek kötelessége, hogy az egyház szándékát kövesse minden körülmények között. Isteni parancs, hogy gyermekeinket hitükre megtanítsuk, vallásunk erkölcsire szoktassuk s az ősektől átvett hagyományok szellemében és tiszteletében neveljük. (...)

Középkoraink kereteit nagyjából megmentettük. Ami hiányzik, megtértül másik oldalon az időszerű, gyakorlati célú új iskolákban. (...) Legtöbb főgimnáziumunk, erősen lecsökkentett létszámmal, éppen csak tengődik. Tanáraink dicséretes oda-

¹¹ GYÖRGY Lajos: *Közösségben Márton Áron püspök atyával*. In: P. SZÖKE János: *Márton Áron*. Nyíregyháza, 1990. 132.

adással dolgoznak, vállalták és vállalják a helyzet áldozatait, a változó pedagógiai és didaktikai rendszerek nehézségeit. A többség a hivatás buzgóságával ereje javát adja bele ebbe a munkába, hogy növendékeit ellássa az élet küzdelmeihez megfelelő erkölcsi habitussal és ismeretekkel, de igyekezetünk jórészt önkínzó munka, nem jár arányos eredményekkel, mert a gondozásuk alá került anyag átlagos minősége jobb lehetne. (...)

A mi fiainknak minden pályán és foglalkozásban kemény versenyt kell megállniok, az előnyökbe beleszületettek és kiváltságoltak tömegével kell fölvenniük a harcot, hogy a maguk számára a helyet kiverekedjék és megtartsák; és ezenkívül: mindenkinek, akinek végzettsége van, közösségi munkát is kell vállalnia, kisebb vagy nagyobb körben, politikai, társadalmi, gazdasági, népjóléti vagy egyházi téren vezetőnek kell lennie. Mind a két igény tehát egyaránt azt sürgeti, hogy felkutassuk, kiválasszuk és tervszerű gondozásba azokat vegyük, akikben a legtöbb tehetség mutatkozik. (...)

Az idők vizsgálata kötelességeinket és azok vállalását még erősebben aláhúzza. Úgy érezzük, mintha az eseményekben, amelyek az ősz elején kirobantak és megremegtették egész Európát, egy sötét végzet kelt volna fel, hogy végrehajtsjon egy szörnyű ítéletet az emberiségen. Gigantikus erők kolosszusteste indult el Keleten és Nyugaton, s mi a középben állva lélegzetvisszafojtva figyeljük, hogy a hatalmas tömegek feltorlott hulláma merre zúdul, a megindult hegyek merre mozdulnak, mit tippornak el, hol zuhannak egymásnak, s mi lesz ennek az apokaliptikus mérkőzésnek a kimenetele: a vég következik-e, vagy új élet kezdete?¹²

A kényszerszünet után, 1942-ben újraindított lapot – a korábbi gyakorlattól eltérően – már nem az iskolai évhez, hanem a polgári esztendőhöz igazítják. Ez is évente négy füzetben jelent meg, szerkesztősége és kiadóhivatala továbbra is Kolozsváron maradt, nyomdája viszont a Szent Bonaventura lett. Két éven át, formájában és tartalmában is szerényebb színvonalon, de élt még a lap, 1944-től viszont örökre megszűnt...

Az Erdélyi Iskola nagyevű szerkesztői és publicistái a szellemi váltásnak ebben az időszakában komoly elhivatottsággal és szakértelemmel vették kézbe a nevelés kérdését. S hogy e folyóirat léte nem volt jelentéktelen e földön, Veress Ernő alábbi sorai is tanúsítják: „Az Erdélyi Iskola a kezdet nehézségein túljutva megnyerte a lelkeket. Erdélyben és a még megszállás alatt levő Felvidéken is nagy sikerei voltak. A magyar nevelés őrhelyei valláskülönbség nélkül megbecsülték és támogatták.”¹³

OSZVÁTH JUDIT

Olvasók és olvasmányok a két világháború között. A magyar olvasáskultúra huszadik századi történetével, illetve a század első felével, az ún. Horthy-korszak olvasástörténetével elég keveset foglalkozott eddig a könyvtörténeti kutatás. A legismertebb kortárs művek, pl. Kőhalmi Béla *Könyvek könyve* és *Az új könyvek könyve* című könyve, illetve az ezeket feldolgozó munkák¹ hátránya, hogy csak a közismert értelmiségiek olvasási szokásairól nyújt képet. Hogy milyen volt az átlagolvasó, mik voltak a szokásai, milyen volt a könyvekhez való viszonya, az ezekből a tanulmányokból nem tudható meg.

¹² MÁRTON Áron: *Templom és iskola*. = Erdélyi Iskola VII. évf. 1939/40. 3–4. sz. 121–126.

¹³ VERESS Ernő: *Köszöntjük az olvasót*. = Erdélyi Iskola VIII. évf. 1942. 1–2.

¹ PI. UGRIN Aranka: *Olvasmányok, könyvélmények. Az irodalmi érdeklődés alakulása 1893 és 1937 között*. = Irodalomtörténet 1976. 3. sz. 683–697.